

מִיִן כְּנַעַנִיּוֹת

יהושע בר-יוסף, הפוטוגראף הרביעי, ספ-
רית מקור, אגודת הסופרים העבריים,
"חדו"ה", 1980; 121 עמ'.

על רקע ההתפרעויות החזרות ונשנות של יהודים חרדים בכביש רמת בירושלים, על רקע האלימות הנסתרת והגלויה של קנאים משכונת "מאה שערים", שאינם משלימים עם ההוק והסדר של השלטון הציוני, אפשר למצוא עניין מיוחד בספרו החדש של יהושע בר-יוסף.

הספר מתאר יליד "מאה שערים", שניתק את עצמו, לא רק כאביו החרדי, אלא גם משני דורות קודמים לו, כולם לובשי קאפוטות, כולם מגדלי פיאות, דומים זה לזה בתווי פניהם, ממש כהצת"קים של תמונה אחת. נחמן בן-מנחם היסודר את רצף הדורות מכתיבה רחוקה ומעשית כאחת, הוא הפוטוגראף הרביעי.

מתוך היפוך סולם הערכים של אבותיו מתמכר נחמן הבלשן הצנוע החוקר את השפעת הערבית על שירת ימי-הבינים העברית, לתענוגות מין עם שלוש נשים שהוא אהב אותן וגם מאבד אותן בנו אחר זו. מרכזו היוו נעשה העונג השמימי הבא מן "הטיפה הסדומה", וכדברי הסופר: "כל הקשור בזרע החי הוא דם התמצית של חיינו עלי אדמות, העונג הגדול ביותר שניתן כמתת חסד לבשר החי, גובע ממנו וכלוא בתוכו, מיטב הדמיון והשיר ופעילות הלב הנרגשות, הכל, הכל כלולים בו." (שם ע' 9)

נחמן בן-מנחם אינו נרתע מקיום יחסי אישות עם נערה שהוא גידל כבת, משום שהיה נשוא לאמה. לאחר כות אמה, גוצרת ביניהם משיכה מינית למרות הבדל הגיל (כארבעים שנה). בתו המאומצת נעשית פילגשו, והיא יולדת לו בת הנקראת על שם האם, שהיתה אהובתו.

גיבור הסיפור הוא גם אנטיגיבור מודרני במדויק לוא מובן המלה. הוא מגיע להגשמה עצמית מתוך התבטלות טוטאלית בפני הנשים שלהן הוא מתמסר, כשהוא עושה עצמו כלי מושלם לחזות הרבייה, בלי לחבוע לעצמו זכויות על צאצאיו, בלי להילחם

מאת יונה בחור

על סמכויותיו האבהיות המדומות, או האמיתיות, בלי רצון לשלוט באשה. עולמו הרגשי של נחמן אינו נתון לילדיו, אלא לגשותיו. כל כולו התגשמות האידיאל הפמיניסטי — היפוכה של העליונות הגברית המקובלת בתרבות של הדתות המונותאיסטיות.

נחמן מבצע את "המהפיכה הכנענית" בלב ליבו של העולם היהודי המסורתי, מתחת לאפו של אביו מנהם מגדל הנגר, ובלי לדרוש לעצמו אפילו זכות יוצרים. הוא כאילו הושף ובגלה את כוחה הסמוי של האשה ואת אש הארוס הלוחשת במסתרים ב"עולם היהודי החרדי הקוסא על שמריו כבר מאות בשנים. ומאחר שהגיבור הסיר מעצמו את הקאפוטת ואת מערכת האיסורים המקודשים שהיא גברית, וכנראה, מתגוננת ביסודה, שוב אין הוא מהפש מפלט ב"ציונות", או בגאולת הארץ". המדינה אינה מעניינת אותו. הוא חי בניחול גמור ממסכמות החברה הדתית והחילונית כאחת, ומהוך פניית עורף לאירועים מרכזיים של התקופה. אם מישהו מהפש לו פרוזה עברית שאינה "שבוייה בעבותות המצב ה"חברתי", הריהו לפניו.

מהותו של הספר "הפוטוגראף הרביעי", מעבר לשאלת הערך הספרותי, הוא הנתק שמחולל הגיבור ברצף ההיסטורי היהודי לדורותיו, דהיינו האמונה העתיקה בהישארות הנפש, וכאמור, בלי לחפש פיצויים, או תחליפים באידאולוגיות חברתיות חיי לוגיות, או להתמלכד, כמות שרובנו עושים, בעבור תות המצב החברתי, ולבסוף — ההבנה המרירה שיש מחיר לנתק הזה, מחיר כבד של גלמודות לעת זקנה, וכי היושר האינטלקטואלי מחייב מי שביצע מהפיכה זאת בצעירותו הביולוגית, להימנע מן "החזרה בתשובה", לעת זקנה, משום שאמונה אינה גלולה הנבלעת כמו תרופה לעת מצוא.

נחמן הוא מעין אורי זוהר בכיוון הפוך. זה וגם זה חוללו מהפיכה באורח חייהם. זה וגם זה דחו פשרות בדרכס. האחד פרץ דרך מן ההתחנפות לאלוהים" אל החרות של התגשמה העצמית הבשר ודמית, מתוך ביטול עצמי, ואילו האחר קפץ אל עולם האמונה מתוך האכזבה שהנחילה לו חרות זו עצמה, ואפשר משום שהיה ממולכד כמו

כולנו בעבותות המצב החברתי, ולא מצא דרך אחרת לבטא את אנושיותו.

ברור ש"החזרה בתשובה" נוסח אורי זוהר עשוי יה להפוך לתופעה חברתית גפוצה, ואסילו המונית, בעוד "המהפיכה הכנענית" נוסח נחמן בן-מנחם יליד "מאה שערים" היא עניין אינדיבידואלי, ואפילו אקסצנטרי, ורק מעטים יהיו מוכנים לשלם את מחיר החרות הזאת.

מעבר לשאלת הערך הספרותי, הפוטוגראף ה"רביעי" ממקד את השאלות הקיומיות שלנו באדם עצמו, באמונתו, אי באי-אמונתו, בהישארות הנפש, ביחסו אל המסורת של העליונות הגברית בתרבו"תנו, בדרך שבה הוא תופס את מיניותו ואת יחסיו האינטימיים עם הקרובים לו, כולל צאצאיו, עצמו ובשרו. והכל לא בהקשר החברתי, ובתקופה שבה התקשרים החברתיים והפוליטיים נעשו דומיננטיים, והם מושלים אפילו באמונה. שהרי גם בענין התי-פרעויות חרדים בכביש רמת, וגם בענין המילי-טנטיות של אנשי "גוש אמונים", אי אפשר להפריד בין האמונה לבין הפוליטיקה, ובשני המקרים יש רצון מצד האנשים לשנות סדרי שלטון ואסילו

יהושע בר-יוסף

לעקוף את החוק, בשם סמכות שהיא גבוהה וחשובה מהם.

"הפוטוגראף הרביעי", מעבר לשאלת הערך ה"ספרותי שלו, מתחיר אותנו אל ההפרדה ההכרחית בין שאלות אמונתיות לבין שאלות פוליטיות. הוא עוסק ברצינות בשאלה אם אפשר להוסיף ולהסתגר בתוך הקאפוטת היהודית ולשמור ביושר-לב על אמונת אבות — עתיקה ותמימה בעולם מודרני ומחירני כשלנו, בתקופה רבת ההפוכות וזעזועים כתקופתנו. מה גם שהקאפוטת הזאת מליאה יצרי בשר ודם מתפרצים, שרק סמכות האבות והאמונה בהישארות הנפש משמשים להם מחסום.

יהושע בר-יוסף שלא כגאולה כהן, דרך משל, לא יערבב בהינף יד את הספרות עם הפוליטיקה ועם האמונה בטענה הנדושה והספולרית ש"הכל זה חיים". שלא כאהדים מן הפוליטיקאים שלנו אין בר-יוסף ידע את התשובות לכל השאלות של החיים. גיבורו, למרות נסיונו גם בין אנשי "מאה שערים", וגם בין החילוניים, מסיים את סיפורו בסימן שאלה: "...אני... מה אני?"

יש לי הערכה לשאלות הקיומיות שהסופר מעורר בספרו, גם לעקביות שבה סיחה את אנטיגיבורו מעבר למושגי ההצלחה והכישלון המקובלים עלינו. ובכל זאת, כשאנו מגיעים לשאלת הערך הספרותי של "הפוטוגראף הרביעי", חסר לי הממד אשר בגללו אנו פונים אל ספר וקוראים בו פעם ועוד פעם, והוא נעשה בשבילנו עולם מלא.

לפנינו סיפור ארוטי ונאיבי במהותו, וגם שטח לעתים מבחינת העיצוב הלשוני, מרוכז בחיי הנפש ההגוף של הגבר. הנשים, גם אם הן תכלית קיומו של הגיבור מחקיימות רק כאובייקטים אירוטיים, אינן מעניינות כדמויות בעלות חיים עצמאיים משלהן. הן מעין התגשמות מהזיות של בחור ישיבה.

חסר לי בספר משהו שמרחיב ופותח שער מעבר למעגל האירוטי שבו שבוים גם הגיבור וגם נשוי היו. הנשים הן חיות מיניות נהדרות, והגבר ה"ממלא את משאלותיהן בדיוק של שעון שוויצרי, נעזב לבסוף כילד קטן לנפשו, ילד זקן, חכם ומיוסר בקוהלת.

"הפוטוגראף הרביעי" למרות רצינותו וכנותו, איננו ספר מורכב ועשיר כ"לוליטה", וגם עם סיפורי האהבה היהודים-אמריקאיים של שבטיס-וינגר אינו מסוגל להתחרות. "השידוך" בין המסר המחשבתי והרגשי של הסופר לבין הכלים הספרותיים שבחר להציג לפנינו לא עלה הסעם יפה. וחבל.